

VČASIH JE STARO BOLJŠE OD NOVEGA

O GLASBILIH V FOLKLORNIH SKUPINAH

TOMAŽ RAUCH

V folklornih skupinah je godčevska zasedba, ki spremlja ples, zelo velikokrat odvisna od godcev, ki so folklornim skupinam dosegljivi in se v folklorno dejavnost želijo vključiti. V nekaterih krajih je godcev veliko in se radi vključujejo, druge so odvisni od dveh ali treh, nekatere folklorne skupine pa so vesele, da imajo vsaj harmonikarja. In prav zaradi takih razmer se pogosto dogaja, da niti vodje skupin niti godci sami ne razmišljajo o tem, kako se njihova glasba na odru sliši in ali je predstavljena zvočna podoba folklorni dejavnosti ustrezna.

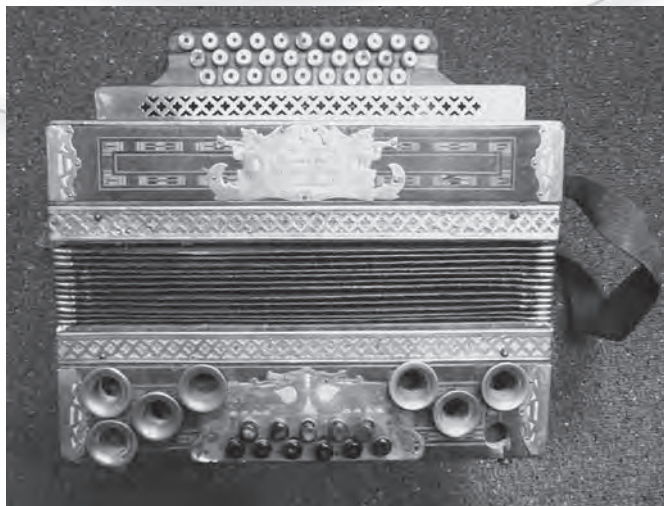
Ker že kar nekaj let igram na ljudska glasbila, vodim delavnice za godce folklornih skupin, pa tudi sicer sem imel že nekaj posvetovanj in predavanj na temo načina igranja ljudske glasbe, sem se tako sam kot tudi v pogovorih z godci in vodjami folklornih skupin velikokrat soočal z vprašanjem sloga. Ta je poleg drugega zelo odvisen od glasbila, na katerega godec igra. In zdaj smo pri vprašanju, na katerega v nadaljevanju nameravam nakazati nekaj odgovorov.

Najbolj očitno se vprašanje primernosti ali ljudskosti glasbila pokaže pri najbolj razširjenem od vseh na Slovenskem – harmoniki. Še posebej pri diatonični, ki je v zadnjih desetletjih doživela največ sprememb (nekateri bi rekli razvoja), ki bistveno zaznamujejo današnjo zvočnost.

Harmonika je posebej po osamosvojitvi naše države postala prepoznavni znak Slovencev, marsikje v zadnjem času v vseh drugih vlogah prej kot v vlogi ljudskega glasbila (čeprav se na-

njo kot ljudsko glasbilo še vedno sklicujejo). Harmoniki pripisano ljudskost izdelovalci in trgovci s pridom izkoriščajo. Z dodatkom tržnih zakonitosti je diatonična harmonika postala statusni simbol, znamka izdelovalca pa znak prestiža ali celo tekmovanja med godci oziroma »srečnimi lastniki glasbila«. Cele teorije o kakovosti, razporedih glasilk pa o njihovi kakovosti, količini, o številu vrst in še o čem so postale znak dokazovanja in poznavanja ter posredno v očeh marsikoga tudi znanja ali celo nadarjenosti. Od ljudskega pa pri vsem tem velikokrat ostane zelo malo. Zato tele vrstice v razmislek.

Vedno več skupin se trudi, da bi bile vizualno čim bolj zveste izročilu. Vedno več se jih loteva (zlasti ob pomoči strokovnjakov) raziskav oblačilne dediščine in izdelav novih folklornih kostumov ter priprav novih programov, ki povezujejo plesno in drugo izročilo ter postajajo prepoznavni znaki skupin. Na godce pa vsi skupaj dostikrat pozabijo. Res je, da so godci marsikdaj na odru (zaradi pomanjkanja prostora ali drugih podobnih razlogov) skriti, a kadar niso, poleg bolj ali manj ustreznih oblačil (godci navadno svojo univerzalnost rešujejo s praznimi oblekami) veselo razkazujejo tako svoje znanje kot tudi glasbila. In pri harmonikah je to res zanimivo. Sodobne harmonike so namreč sodobne tudi na videz. Največji sestavni del harmonike, ki prvi zbode v oči, je ime izdelovalca oziroma sestavljavca ali proizvajalca, redkeje trgovca. Ta navadno »površinsko frontalno« pokrije do četrtnine površine glasbila. Da o fluorescentnih barvah, ki na daleč nagovarjajo potrošniško usmerjene kupce k nakupu, nato pa občinstvo na središče dogajanja na odru, sploh ne govorim. In to sta v sodobni družbi, ki je zaradi medijev vedno bolj vizualno obremenjena, prvi dve težavi, s katerima se srečujejo tudi folklorne skupine. Najpogosteje so takšna glasbila vizualno v precejšnjem nasprotju z oblačili godcev, ki nanje igrajo, da o plesalcih sploh ne govorim.

Mervarjeva harmonika iz leta 1918, ki jo hrani Tomaž Rauch.
(Foto: Tomaž Rauch.)

Harmonika z začetka 20. stoletja, ki jo hrani Tomaž Rauch.
(Foto: Tomaž Rauch.)

Stara harmonika, ki pod prsti Palmira Krmaca iz Marezig, zazveni povsem drugače, kot bi zazvenela nova. Verjamem, da bi zanimivo zazvenela tudi v rokah kakšnega od mlajših godcev. (Foto: Janez Eržen, Pevci nam pojejo, godci pa godejo, Laško, 21. 11. 2009.)

Odličen godec Metod Kovač pri igranju na diatonično harmoniko. (Foto: Janez Eržen, nadaljevalni seminar štajerskih plesov, Maribor, 19. 1. 2010.)

Ker so sodobne harmonike obogatene z veliko večjim številom gumbov, kot so bile tiste v preteklosti, gumbi ponujajo veliko večje število raznih glasov – tudi takih, ki jih pri postvarjanju inštrumentalnoglasbenega izročila nikakor ne bi želeli. Zato godce na delavnicah velikokrat opozarjam, da se t. i. tujkom v ljudski glasbi najlaže izognemo tako, da igramo le v eni ali dveh vrstah. Ob takem ravnanju samodejno odpadejo vse »jazzovske« harmonije in podobno. Za samo igranje godca je seveda izziv preizkušati različne sloge na glasbilo, vendar v okviru folklorne dejavnosti predvsem skušamo ohraniti staro in si ne želimo vnašati novega, zato je prav, da sodobni del ustvarjalnosti ostane zunaj folklorne dejavnosti.

Ko so harmonike ob koncu devetnajstega stoletja še bolj pa v začetku dvajsetega prevzele pomembno vlogo v naši ljudski glasbi, so bile v uporabi največkrat preproste (v začetku na tujem kupljene ali s tujega prinesene) dvovrstne ali celo enovrstne harmonike. Imele so preproste registre – po eno piščal za vsak zvok, še večkrat po dve (tremolo), to pa je bilo tudi vse. Ko so se pojavili domači izdelovalci (nemalokrat tudi le sestavljalci oziroma oblikovalci), so že postajali »moderni« močnejši, kmalu tudi t. i. helikonski basi, ki pa so zahtevali tudi močnejše melodične glasove. Torej več glasilk in večji meh. Hitro se je pojavila tudi tretja vrsta »melodičnih gumbov« (kot kaže ohranjeno gradivo že pred prvo svetovno vojno), tu pa se je

Godec otroške folklorne skupine iz Šmartnega pri Litiji z novo harmoniko sinje modre barve (barve žal v črno-beli tehniki tiska ne morete videti), opremljeno z vidnim napisom izdelovalca. (Foto: Janez Eržen, Šmartno pri Litiji, 10. 5. 2010.)

Godec na trivrstno diatonično harmoniko. Otroška folklorna skupina VVZ Slovenj Gradec, Enota Dolič.
(Foto: Janez Eržen, Ravne na Koroškem, 12. 5. 2010.)

Izdelovalci diatoničnih harmonik se prilagajajo tržišču in izdelujejo harmonike, ki so precej glasnejše od nekdanjih in se tudi po videzu približujejo željam današnjih naročnikov. Na fotografiji je godec Folklorne skupine Kulturnega društva Svoboda Mengeš.
(Foto: Janez Eržen, Slovenski Javornik, 9. 5. 2010.)

stvar za več desetletij kar nekako ustavila. In najbrž bi še danes stala, če ne bi igranje na diatonično harmoniko poleg glasbe postalo tudi šport in so zaradi tekmovalnega duha sodobnega človeka pričeli organizirati razna tekmovanja in prvenstva. Seveda predvsem zaradi občinstva in zasluzka, potem šele zaradi razvoja tehnike igranja, ki pa je svoje tudi dobila. Skratka, tako zvok kot način igranja je po drugi svetovni vojni najprej počasi, s priljubljenostjo narodno-zabavne glasbe pa vedno hitreje pridobival nove in nove gumbе in druge prvine, po sedemdesetih letih 20. stoletja pa se je pojavljalo še več in več novih primesi

... Danes je že vse skupaj tako premešano, da tudi večina t. i. narodno-zabavnih ansamblov igra poleg te glasbe še malo »countryja«, popa, rocka ... in se včasih tega niti ne zaveda. In vedno mlajši godci prvine sodobnega načina igranja skupaj s sodobnimi glasbili prinašajo tudi v folklorne skupine – najprej na vaje in potem seveda na nastope.

Glede videza harmonike se danes skoraj nihče v folklornih skupinah ne sprašuje, ali je ustrezen. Morda pa bi bilo vendarle pametno premisliti, ali ne bi bilo bolje namesto novega

Harmonike sodobnejšega videza so priljubljene zlasti med mladimi. Godec Otroške folklorne skupine iz Šentjerneja.
(Foto: Janez Eržen, Senovo, 11. 5. 2010.)

Stara viža na staro harmoniko zazveni povsem drugače kot na novo. To bi bilo vredno vsaj kdaj poskusiti, še bolj koristno pa bi bilo to upoštevati v praksi. Godec iz Gračišča na regijskem srečanju pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž.
(Foto: Janez Eržen, Črenšovci, 30. 5. 2010.)

uporabiti kako staro glasbilo. Domačih harmonik je še vedno veliko, če pa že te niso dosegljive, je danes svet tako majhen, da prek spleta in podobnih poti (boljši trgi, sejmi ipd.) lahko z relativno majhnimi finančnimi vložki pridemo do pravih biservov, ki bi jih bilo na odrih vredno pokazati. Res je, da so ti nakupi povezani s tveganjem. Ampak cene starih glasbil so v primerjavi z novimi »čudesi« bistveno nižje. Iz izkušnje vem, da solidno ohranjena stara harmonika skupaj s servisom ne stane več kot četrtno, petino, včasih celo le desetino cene novega glasbila. Tudi v primerjavi s stroški izdelave oblačil in nabave ustreznega materiala za njihovo izdelavo to ni tako veliko. In če ima godec nekaj volje, da se pozabava z nekoliko drugačnim načinom igranja, je folklorni dejavnosti ustrezen rezultat zagotovljen. Tudi način igranja na takšna glasbila je preprostejši od sodobnega, je pa seveda res, da ta bolj ustreza tistim, ki dobro slišijo, in manj tistim, ki so vajeni učenja po notah ali na pamet.

Pri izbiri starega glasbila je seveda dobro imeti v mislih ostale glasbenike, s katerimi bi morebiti sodelovali – torej pomembna je uglasitev. Če bo zraven igralo kako godalo, je celo več možnosti, da najdemo primerno harmoniko, saj so bile stare harmonike dostikrat uglašene v tonovske načine, ki so bližji godalom (poenostavljeno rečeno: tiste z višaji), medtem ko so mlajše in predvsem naše harmonike večkrat pisane na kožo za igranje s pihalci (tonovski načini z nižaji). Zaradi manj gumbov bo sicer več delal meh, kar pa je bilo v starem načinu igranja popolnoma normalno, manj pa bo tudi možnosti, da bi godec igral »narobe«.

Barve harmonik so bile včasih bistveno bližje naravi: barva lesa, poleg tega pa zelo pogosta črna, občasno rdeča ... Če kupujemo glasbilo prav za folklorno skupino, je pametno upoštevati tudi ta vidik, zato naj bo po možnosti napis izdelovalca manjši ali vsaj manj opazen.

In zakaj sem se toliko ukvarjal s harmoniko? Kot rečeno: pri harmoniki je ta problem daleč najbolj opazen – tudi glede samega zvoka. Drugačen zvok novih glasbil v skupini ustvari popolnoma drugačno zvočno podobo, da ne govorimo o porušenem razmerju jakosti glasbil, ki smo ga zato prisiljeni reševati z

ozvočenjem. Harmonike v preteklosti niso igrale »s pol moči«, vendar niso »povozile« ostalih glasbil.

Klavirske harmonike so se pretirani komercializaciji v zadnjem času izognile, zato navadno na videz niso tako zelo kričečih barv kot diatonične, bile pa so seveda v večjem delu naše dežele v preteklosti precej manj prisotne v ljudski glasbi (z delno izjemo Prekmurja). Močno so se razširile predvsem (spet) pod vplivom narodno-zabavne glasbe, od katere so tudi godci prevzeli mnogo motivov, ki jih vključujejo v svoje igranje ljudskih viž.

Pri ostalih glasbilih se srečujemo z drugimi težavami. Tudi zaradi tonovskih načinov in novih uglasitev so godalci navadno šolani glasbeniki, zato je igranje v prvi legi, ki je bila najpogostejša pri ljudskih godcih, prej izjema kot pravilo. Ampak vsaj na videz se godala niso veliko (oziroma se sploh niso) spremenila. Zvok sam se je v marsičem, tudi zaradi novih materialov, iz katerih so strune in podobno, seveda nekoliko spremenil. Pri pihalih je podobno. S harmoniko so se v godčevske sestave družila glasbila, ki so se sicer igrala in bila narejena za godbe na pihala – torej obrtni izdelki. Splošen poslušalec bo zvočno le težko ločil različne sisteme, razporede in oblike ustnikov ter podobne »finese«, pa tudi brez podrobnega bližnjega pogleda nekaj več ali drugačnih kovinskih zaklopk ne moti prav dosti. Večinoma so tudi še vedno lesena ali vsaj navidezna imitacija lesa. Pri trobilih velja podobno, saj razen tega, da se nova glasbila bolj bleščijo, velikih opaznih razlik ni. Seveda s predpostavko, da kdo nalašč ne kupi kakšne pisane različice, ki se tudi že najdejo na tržišču. Če bi hoteli, tudi zelene ali modre in še kakšne druge barve violine ni težko najti; pa električnih basov ipd. Ampak s temi skrajnimi primeri se za zdaj v folklornih skupinah, vsaj kolikor sam poznam razmere, še ni treba ubadati.

Pri nekaterih (redkejših) glasbilih smo bolj odvisni od omejene ponudbe (na primer oprekelj) zlasti zato, ker starih originalov ni veliko ohranjenih, pri drugih pa prav nasprotno lahko najdemo več starih (tamburice ...), katerih rekonstrukcij danes nihče več ne dela. Jasno, da pretirano izbirčni v teh primerih ne moremo biti, ampak kadar je to mogoče, pa le izbirajmo med stvarmi, ki so folklorni dejavnosti najustreznejše! Toliko v premislek. Zakaj ne bi poskusili biti kdaj tudi na področju glasbil arhaični. Pa ne v skrajnosti, da bi iznašli kaj »prastaro-novega« in s tem potvarjali izročilo. S kakim preprostim, doma narejenim glasbilom se nenazadnje da tudi zaigrati marsikatero od naših starih plesnih viž, čeprav mogoče malo drugače, kot smo vajeni. Kdo ve, če ni nekoč prav tako zvenela. Še preden s(m)o iz (ljudske) glasbe naredili znanost in jo (neznanosko) »zakomplicirali« ...

Seveda je tudi to dobro početi z zdravo mero kritičnosti, da se ne bi zgodilo, kar je v zadnjem času tako pogosto: da glasbe preprosto ni več, pa vendar temu, kar nekateri počnejo, še vedno tako rečejo ...